IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

SAVDO XIZMATLARI TRANSFORMATSIYASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN'IY INTELLEKTNING IQTISODIY SAMARADORLIGI: O‘ZBEKISTON TAJRIBASI ASOSIDA TAHLIL

Musurmonova Muxlisa
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Raqamli iqtisodiyot” kafedrasi assistant o‘qituvchisi
muxlisamusurmonova97@gmail.uz

Danayeva Zulhumor Abdusodiq qizi
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
danayevazulhumor275@gmail.com

Annotatsiya :Mazkur maqolada savdo xizmatlari sohasini raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositasida transformatsiya qilishning iqtisodiy samaradorligi masalalari O‘zbekiston Respublikasining amaldagi normativ-huquqiy hujjatlari, davlat statistikasi va xalqaro tashkilotlarning so‘nggi hisobotlari asosida tahlil qilingan. Tadqiqotning maqsadi-elektron tijorat, raqamli to‘lov tizimlari, davlat xaridlari platformalari va sun'iy intellektga asoslangan boshqaruv yechimlarining savdo sohasidagi joriy etilish darajasini, ulardan kelib chiqadigan iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlarini va mavjud muammolarni aniqlashdan iborat.

Kalit so‘zlar: raqamli transformatsiya, sun'iy intellekt, savdo xizmatlari, elektron tijorat, iqtisodiy samaradorlik, raqamli iqtisodiyot, davlat xaridlari, muqobil skoring, milliy til modeli.

Abstract: This article examines the economic efficiency of the digital transformation of trade services through digital technologies and artificial intelligence (AI), based on the current legal and regulatory framework of the Republic of Uzbekistan, official state statistics, and recent reports of international organizations. The purpose of the study is to identify the level of implementation of e-commerce, digital payment systems, public procurement platforms, and AI-based management solutions in the trade sector, as well as the resulting indicators of economic efficiency and existing constraints.

Keywords: digital transformation, artificial intelligence, trade services, e-commerce, economic efficiency, digital economy, strategy, public procurement, alternative scoring, national language model.

Аннотация: В данной статье анализируются вопросы экономической эффективности трансформации сферы торговых услуг посредством цифровых технологий и искусственного интеллекта (ИИ) на основе действующих нормативно-правовых актов Республики Узбекистан, государственной статистики и последних отчётов международных организаций. Цель исследования-определить уровень внедрения электронной торговли, цифровых платёжных систем, платформ государственных закупок и решений на основе искусственного интеллекта в сфере торговли, а также вытекающие из этого показатели экономической эффективности и существующие проблемы.

Ключевые слова: цифровая трансформация, искусственный интеллект, торговые услуги, электронная торговля, экономическая эффективность, цифровая экономика, государственные закупки, альтернативный скоринг, национальная языковая модель.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotining so‘nggi o‘n yilliklardagi rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalari nafaqat axborot-kommunikatsiya sektorining ichki o‘sish omiliga aylangan, balki savdo, moliya, xizmat ko‘rsatish, logistika va davlat boshqaruvi kabi an'anaviy iqtisodiyot tarmoqlarining tubdan

o‘zgarishiga sabab bo‘lmoqda. Savdo xizmatlari sohasi — chakana va ulgurji savdo, elektron tijorat, davlat xaridlari, birja savdolari, moliyaviy vositachilik xizmatlari-bunday transformatsiyaning eng sezilarli namoyon bo‘ladigan maydonlaridan biri hisoblanadi, chunki ushbu sohada iste'molchilar, sotuvchilar, moliya institutlari va davlat organlari o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar bevosita raqamli platformalar orqali amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillik yillari davomida, ayniqsa so‘nggi yetti-sakkiz yil ichida, iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida raqamli iqtisodiyotni shakllantirish va sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etishni belgilab oldi. Ushbu yo‘nalishdagi davlat siyosatining huquqiy asoslari bir qator strategik hujjatlarda mustahkamlangan. Xususan, 2019-2021-yillarda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasida mamlakatning 2030-yilga qadar jahon sahnasida ilmiy-texnik va innovatsion taraqqiy etgan dastlabki 50 ta ilg‘or davlatlar qatoridan o‘rin egallashi asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan bo‘lib, bu maqsadga erishish uchun iqtisodiyotni raqamlashtirishda axborot texnologiyalari va sun'iy intellektni keng qo‘llash barcha islohotlarning negizi bo‘lishi zarurligi alohida ta'kidlangan. Mazkur konseptual yo‘nalish keyinchalik "Raqamli O‘zbekiston-2030" strategiyasida amaliy dasturlarga aylantirildi, unga muvofiq iqtisodiyot va ijtimoiy sohaning barcha tarmoqlarini bosqichma-bosqich raqamlashtirish, davlat xizmatlarini elektron shaklga o‘tkazish va raqamli infratuzilmani rivojlantirish bo‘yicha aniq vazifalar belgilandi.

Sun'iy intellekt yo‘nalishidagi huquqiy bazaning yanada mustahkamlanishi 2024-yilda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Sun’iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g'risida”gi qarori bilan amalga oshirildi. Mazkur strategiyada belgilangan maqsadli ko‘rsatkichlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi: sun'iy intellekt asosida yaratilgan dasturiy mahsulotlar va ko‘rsatiladigan xizmatlar hajmini 1,5 milliard AQSh dollariga yetkazish; Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali (my.gov.uz) orqali ko‘rsatilayotgan xizmatlarning kamida 10 foizini sun'iy intellekt asosida tashkil etish; sun'iy intellekt yo‘nalishida faoliyat yurituvchi ilmiy laboratoriyalar sonini kamida o‘nta yetkazish hamda yuqori quvvatli hisoblash serverlarini ishga tushirish; va, nihoyat, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Hukumatning sun'iy intellektga tayyorlik indeksi bo‘yicha O‘zbekistonni birinchi 50 ta o‘ringa kiritish. Ushbu maqsadli ko‘rsatkichlarning aksariyati bevosita yoki bilvosita savdo va xizmatlar sohasiga, jumladan, moliyaviy xizmatlar, elektron tijorat va davlat xaridlari tizimlariga taalluqlidir, chunki aynan shu sohalarda iste'molchilar bilan ommaviy o‘zaro aloqa, katta hajmdagi tranzaksion ma'lumotlar va avtomatlashtirish imkoniyatlari mavjud.

2025-yil 22-oktyabrda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Sun'iy intellekt texnologiyalarini yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g'risida"gi PF-189-son Farmoni bilan ushbu siyosat yanada chuqurlashtirildi. Farmonga muvofiq, davlat boshqaruvi organlari, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarida sun'iy intellekt texnologiyalarini keng joriy qilish bo‘yicha kamida yuztadan ortiq amaliy loyihalarni amalga oshirish, "Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha muvofiqlashtirish komissiyasi tomonidan moliyaviy resurslarni taqsimlash va malakali kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish belgilandi. Mazkur farmon doirasida sun'iy intellekt sohasiga qo‘shimcha investitsiyalarni jalb qilish va xususiy sektor uchun sun'iy intellektni joriy etish xarajatlarini kamaytirish maqsadida mahalliy hisoblash quvvatlari va bulutli infratuzilmani rivojlantirish vazifalari ham nazarda tutilgan, bu esa savdo sohasidagi kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun ham sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishni arzonlashtirish imkonini beradi.

Savdo sohasidagi raqamli transformatsiyaning yana bir muhim yo‘nalishi — elektron tijoratni tartibga solish sohasidagi qonunchilik islohotlaridir. "Elektron tijorat to‘g'risida"gi qonunga kiritilgan o‘zgartirish va qo‘shimchalarga ko‘ra, 2025-yil 1-iyuldan boshlab O‘zbekistonda elektron tijorat operatorlarining faoliyati xabardor qilish tartibida amalga oshirilmoqda, ya'ni ro‘yxatdan o‘tmagan yoki belgilangan tartibga rioya qilmagan elektron savdo

platformalarining faoliyati taqiqlanadi. Bundan tashqari, O‘zbekiston bozorida marketplayslar orqali tovarlarni realizatsiya qiluvchi chet el yuridik shaxslarini ham qo‘shilgan qiymat solig'i (QQS) to‘lovchisi sifatida belgilash bo‘yicha qonunchilik o‘zgartirishlari muhokama qilinmoqda. Yuqorida sanab o‘tilgan normativ-huquqiy asoslar bilan bir qatorda, amaliy ko‘rsatkichlar ham savdo sohasidagi raqamli transformatsiyaning jadal kechayotganligini tasdiqlaydi. Xususan, 2025-yil yakunlariga ko‘ra O‘zbekistonda elektron tijorat hajmi so‘nggi besh yil ichida qariyb 22 baravarga o‘sib, taxminan 2 milliard AQSh dollariga yetgan, sohaning yillik o‘sish sur'ati esa o‘rtacha 30–50 foizni tashkil etmoqda. Shu bilan birga, chakana savdodagi elektron tijorat ulushi hozircha 5 foiz atrofida bo‘lib, bu ko‘rsatkich jahon bo‘yicha o‘rtacha 15–20 foizdan sezilarli darajada past ekanligi e'tirof etilgan. Ushbu nomuvozanatlik — bir tomondan yuqori o‘sish sur'atlari, ikkinchi tomondan past bazaviy ulush — savdo sohasidagi raqamli transformatsiyaning hali boshlang'ich bosqichida ekanligini va bu yo‘nalishda sun'iy intellekt hamda raqamli texnologiyalarning iqtisodiy samaradorligini chuqur ilmiy tahlil qilish zaruriyatini keltirib chiqaradi.

Iqtisodiy samaradorlikni baholashda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan yana bir jihat-yashirin iqtisodiyot hajmining qisqarishi va biznes uchun hisobot yukining kamayishi bilan bog'liq ko‘rsatkichlardir. Davlat statistika qo‘mitasining 2025-yil noyabr oyida e'lon qilingan ma'lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonning 2024-yilgi yalpi ichki mahsuloti (YIM) qayta hisoblanib, 115 milliard dollardan 121,4 milliard AQSh dollariga oshirilgan, shu bilan birga 2017-yilda 50 foizni tashkil etgan yashirin iqtisodiyot hajmi 2024-yilga kelib 35 foizgacha qisqargani qayd etilgan. Bunga erishishda 60 ta yangi raqamli integratsiya hisobiga biznesning hisobot yuklamasi 27 foizga kamaygani, statistik tizimning onlayn kassalar, elektr energiyasi va gaz iste'moli kabi ma'lumotlarni avtomatik tarzda qabul qilishga o‘tgani muhim rol o‘ynagan. Shu bilan birga, davlat rahbari tomonidan statistika tizimining elektron savdo, IT xizmatlari, masofaviy xizmatlar va frilanserlik kabi tez rivojlanayotgan sohalarni to‘liq qamrab olishi zarurligi alohida ta'kidlangan, bu esa raqamli savdo sohasini o‘lchash metodologiyasini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tadqiqotlarga bo‘lgan ehtiyojni yanada kuchaytiradi.

Yuqorida keltirilgan dalillar asosida mazkur tadqiqotning dolzarbligi quyidagi omillar bilan izohlanadi: birinchidan, O‘zbekistonda savdo sohasini raqamlashtirish va sun'iy intellektni joriy etish bo‘yicha aniq strategik maqsadlar va huquqiy mexanizmlar shakllantirilgan, ammo ularning iqtisodiy samaradorligini baholash bo‘yicha kompleks ilmiy tadqiqotlar yetarli emas; ikkinchidan, elektron tijorat va raqamli moliyaviy xizmatlarning o‘sish sur'atlari yuqori bo‘lsa-da, ularning iqtisodiyotning umumiy hajmidagi ulushi hali past, bu esa o‘sish salohiyatini iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan baholashni talab qiladi; uchinchidan, sun'iy intellekt texnologiyalarining savdo va moliya sohasiga joriy etilishi (masalan, kichik biznes uchun muqobil kredit skoringi, milliy til modeli, davlat xizmatlarini sun'iy intellektlashtirish) endigina boshlanayotgan bosqichda bo‘lib, ularning kelajakdagi iqtisodiy ta'sirini ilmiy asoslash muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili

Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning savdo sohasidagi iqtisodiy samaradorligi mavzusi xalqaro ilmiy adabiyotda keng o‘rganilgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur bo‘limda ushbu sohadagi nazariy yondashuvlar, xalqaro tashkilotlarning empirik tadqiqotlari va O‘zbekiston sharoitiga oid ilmiy-amaliy materiallar tizimli tarzda ko‘rib chiqiladi. Iqtisodiyotning raqamlashuvi va texnologik o‘zgarishlarning makroiqtisodiy o‘sishga ta'siri masalasi uzoq vaqtdan beri iqtisodiy nazariyaning markazida turadi. Brynjolfsson va McAfee tomonidan ishlab chiqilgan "ikkinchi mashina davri" kontseptsiyasi raqamli texnologiyalarning ishlab chiqarish kuchlariga ta'siri sanoat inqilobi davridagi mexanizatsiyaga teng keladigan tub o‘zgarishlarni keltirib chiqarishini ko‘rsatadi, bunda ma'lumotlarni qayta ishlash, avtomatlashtirish va tarmoq effektlari iqtisodiy samaradorlikning asosiy manbalariga aylanadi.

Ushbu kontseptsiya savdo sohasiga nisbatan qo‘llanilganda, raqamli platformalar orqali tranzaksion xarajatlarning pasayishi, iste'molchi va sotuvchi o‘rtasidagi axborot assimetriyasining kamayishi va bozor ishtirokchilari sonining ko‘payishi alohida ahamiyat kasb etadi.

Sun'iy intellektning korxonalar faoliyatiga ta'siriga bag'ishlangan tadqiqotlarda Davenport va Ronanki tomonidan taklif etilgan tasniflash alohida e'tiborga loyiqdir, unda sun'iy intellekt vositalari uch asosiy yo‘nalishda-biznes jarayonlarini avtomatlashtirish, ma'lumotlarga asoslangan tushunchalarni shakllantirish va mijozlar bilan kognitiv o‘zaro aloqani yo‘lga qo‘yish orqali korxona samaradorligiga ta'sir ko‘rsatishi ko‘rsatib o‘tilgan. Savdo sektorida bu yondashuv, masalan, tovar-moddiy zaxiralarni boshqarish, narx siyosatini optimallashtirish, mijozlarga moslashtirilgan tavsiyalar berish va mijozlarga xizmat ko‘rsatishda chatbotlardan foydalanish kabi amaliy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi.

Mehnat bozoriga oid tadqiqotlar, jumladan Acemoglu va Restrepo tomonidan amalga oshirilgan ishlanmalar, avtomatlashtirish va sun'iy intellektning mehnat unumdorligiga ijobiy ta'sir ko‘rsatishi bilan birga, ayrim kasbiy guruhlar uchun ish o‘rinlarini siqib chiqarish xavfini ham keltirib chiqarishini ko‘rsatadi. Bu yondashuv savdo sohasida raqamlashtirishning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini baholashda nafaqat moliyaviy ko‘rsatkichlarni, balki bandlik strukturasidagi o‘zgarishlarni ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi, bu esa O‘zbekiston kabi bandlik darajasi muhim ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkich hisoblangan davlatlar uchun alohida amaliy ahamiyatga ega.

Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti tomonidan e'lon qilingan sun'iy intellekt va mehnat unumdorligi bo‘yicha tahliliy materiallarda sun'iy intellekt texnologiyalarining korxona darajasidagi joriy etilishi xarajatlarni kamaytirish, jarayonlarni tezlashtirish va yangi xizmat turlarini yaratish orqali umumiy iqtisodiy unumdorlikka ijobiy ta'sir ko‘rsatishi ta'kidlanadi, biroq bu ta'sirning real darajasi mamlakatlarning raqamli infratuzilmasi, kadrlar tayyorgarligi va tartibga solish muhitiga bog'liq ekanligi alohida qayd etiladi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Savdo va taraqqiyot bo‘yicha konferensiyasi tomonidan tayyorlangan raqamli iqtisodiyot hisobotlarida rivojlanayotgan davlatlarda elektron tijoratning rivojlanishi ko‘pincha raqamli infratuzilma, to‘lov tizimlari va logistika sohasidagi cheklovlar bilan to‘qnash kelishi, shu sababli elektron tijoratning chakana savdodagi ulushi rivojlangan davlatlarga nisbatan past bo‘lishi tabiiy hol ekanligi ko‘rsatilgan. Bu xulosa O‘zbekistondagi elektron tijoratning chakana savdodagi 5 foizlik ulushini jahon o‘rtacha ko‘rsatkichi (15–20 foiz) bilan solishtirganda kuzatilgan farqni nazariy jihatdan izohlashga yordam beradi. Jahon banki tomonidan Markaziy Osiyo mintaqasi bo‘yicha tayyorlangan raqamli iqtisodiyot hisobotlarida mintaqa davlatlarining raqamli transformatsiyasi uchun uchta asosiy yo‘nalish — raqamli infratuzilma, raqamli ko‘nikmalar va raqamli tadbirkorlik muhitini rivojlantirish ustuvor ekanligi ta'kidlanadi. Ushbu yondashuv O‘zbekistonning "Raqamli O‘zbekiston-2030" strategiyasi va sun'iy intellektni rivojlantirish strategiyasida belgilangan vazifalar bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilmoqda, chunki ikkala strategiyada ham infratuzilma (hisoblash quvvatlari, bulutli serverlar), kadrlar (ta'lim tizimida sun'iy intellektni o‘qitish) va tadbirkorlik muhiti (sun'iy intellektni joriy etish xarajatlarini kamaytirish) bo‘yicha alohida vazifalar mavjud.

O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot va sun'iy intellektni rivojlantirish masalalari bo‘yicha asosiy manba sifatida davlat strategik dasturlari va ularning ijrosiga bag'ishlangan rasmiy hisobotlar xizmat qiladi. "Raqamli O‘zbekiston-2030" strategiyasining ijrosi yuzasidan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarni rivojlantirish masalalari departamenti tomonidan muntazam monitoring olib borilishi va bu borada 80 dan ortiq idoraning rahbar o‘rinbosarlari ishtirokida muhokamalar o‘tkazilishi strategiya ijrosining institutsional jihatdan ta'minlanganligini ko‘rsatadi.

Moliyaviy xizmatlar sohasida sun'iy intellektning joriy etilishi bo‘yicha so‘nggi institutsional yangiliklardan biri — kichik va o‘rta biznes subyektlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash uchun yaratilayotgan yagona raqamli platforma hisoblanadi. Davlat rahbari tomonidan ko‘rib chiqilgan taklifлapга ko‘ra, hozirgi kunda kichik va o‘rta biznesga ajratilgan kredit portfeli 218 trillion so‘mni, ya'ni yalpi ichki mahsulotning taxminan 12 foizini tashkil etadi, biroq ta'minotsiz onlayn mikrokreditlar ulushi hali past bo‘lib, ularni ajratish jarayoni o‘rtacha yetti kungacha vaqt talab etadi. Shu sababli, 2026-yil 1-dekabrdan boshlab yaratilayotgan raqamli platforma doirasida sun'iy intellekt elementlariga asoslangan muqobil skoring modeli joriy etilishi rejalashtirilgan, bu model an'anaviy kredit tarixi bilan cheklanmay, balki tadbirkorning biznes faolligi, komunal to‘lovlari, aylanma mablag'lari va soliq ma'lumotlarini ham tahlil qilish imkonini beradi.

Davlat xaridlari va birja savdosi sohasida raqamlashtirish samaradorligiga oid rasmiy ma'lumotlar O‘zbekiston Respublika tovar-xom ashyo birjasi tomonidan e'lon qilinadi. 2025-yil yakunlariga ko‘ra, birjada tuzilgan bitimlarning umumiy hajmi 2024-yilga nisbatan 31 foizga o‘sgan bo‘lib, shu jumladan, birja savdolari 24 foizga, elektron davlat xaridlari 46 foizga, ko‘rgazma-yarmarka savdolari 9 foizga va telefon raqamlarining sotuv hajmlari 55 foizga oshgan. Bunda xarid.uzex.uz elektron savdo tizimida byudjet va korporativ buyurtmachilar tomonidan tejab qolingan mablag'larning umumiy hajmi avvalgi yilga nisbatan qariyb 26 foizga o‘sib, 9,8 trillion so‘mni tashkil etgan, bu esa raqamli savdo platformalarining davlat moliyasi samaradorligiga bevosita ta'sirini ko‘rsatadigan eng aniq miqdoriy dalillardan biridir.

Yuqorida keltirilgan adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning savdo sohasidagi iqtisodiy samaradorligi mavzusi nazariy jihatdan yetarli darajada o‘rganilgan bo‘lsa-da, O‘zbekiston sharoitida bu mavzuni 2024–2026-yillarda qabul qilingan yangi normativ-huquqiy hujjatlar, jumladan, sun'iy intellektni rivojlantirish strategiyasi, PF-189-son Farmon va elektron tijoratni tartibga solish bo‘yicha qonunchilik o‘zgarishlari kontekstida kompleks tahlil qiluvchi ilmiy ishlar hali yetarli emas. Bu holat mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini va dolzarbligini belgilaydi.

Metodologiya

Tadqiqotda sifat va miqdor tahlili usullarining uyg'unlashtirilgan yondashuvidan foydalanilgan. Tadqiqotning axborot bazasini quyidagi manbalar tashkil etadi: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari, jumladan, "Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g'risida"gi qaror hamda 2025-yil 22-oktyabrdagi PF-189-son Farmon; "Elektron tijorat to‘g'risida"gi qonunga kiritilgan o‘zgartirish va qo‘shimchalar; O‘zbekiston Respublika tovar-xom ashyo birjasi, Davlat statistika qo‘mitasi va Raqamli texnologiyalar vazirligining rasmiy hisobot ma'lumotlari; hamda Jahon banki va McKinsey Global Institute kabi xalqaro tashkilotlarning so‘nggi tahliliy hisobotlari.

Natijalar va Muhokama

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, O‘zbekistonda elektron tijorat sohasi so‘nggi besh yil ichida eng yuqori o‘sish sur'atlariga ega bo‘lgan iqtisodiyot tarmoqlaridan biriga aylandi. 2025-yil yakunlariga oid rasmiy ma'lumotlarga ko‘ra, sohaning hajmi qariyb 22 baravarga oshib, taxminan 2 milliard AQSh dollariga yetdi, yillik o‘sish sur'ati esa 30 dan 50 foizgacha oraliqda saqlanib turmoqda. Bu ko‘rsatkichlar, birinchi navbatda, raqamli to‘lov tizimlarining keng tarqalishi, mobil ilovalar orqali xaridlarning ommalashishi va pandemiyadan keyingi davrda iste'molchilarning xulq-atvori o‘zgarishi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, elektron tijoratning chakana savdo aylanmasidagi ulushi hali atigi 5 foiz atrofida bo‘lib, bu ko‘rsatkich jahon bo‘yicha o‘rtacha 15–20 foizlik ko‘rsatkichdan ikki-uch baravar past ekanligini ko‘rsatadi. Mazkur farqning iqtisodiy mohiyatini tushunish uchun ikkita o‘zaro bog'liq omilni alohida ajratib ko‘rsatish lozim. Birinchidan, yuqori o‘sish sur'ati past bazaviy darajadan boshlanganligi sababli statistik jihatdan tabiiy hisoblanadi — kichik hajmdan boshlangan ko‘rsatkichning bir

necha barobar o‘sishi absolyut qiymat jihatidan kichik bo‘lishi mumkin. Ikkinchidan, chakana savdodagi past ulush, o‘z navbatida, elektron tijoratning kelajakda yanada jadal o‘sishi uchun katta zaxira (rezerv) mavjudligini bildiradi: agar O‘zbekiston o‘rtacha jahon ko‘rsatkichi (15–20 foiz)ga yaqinlashsa, bu chakana savdo aylanmasining bir necha milliard dollarlik qismining raqamli kanallarga o‘tishini, demak, qo‘shimcha soliq bazasi, yangi ish o‘rinlari va logistika sohasida investitsiya talabining yuzaga kelishini anglatadi.

Davlat xaridlari va birja savdo tizimlarini raqamlashtirish sohasida O‘zbekiston Respublika tovar-xom ashyo birjasi tomonidan e'lon qilingan 2025-yilgi yakuniy ma'lumotlar iqtisodiy samaradorlikning eng aniq va o‘lchanadigan ko‘rsatkichlarini taqdim etadi. 2025-yil yakunlariga ko‘ra birjada tuzilgan bitimlarning umumiy hajmi 2024-yilga nisbatan 31 foizga o‘sgan, bunda alohida segmentlar bo‘yicha o‘sish sur'atlari quyidagicha tarkib topgan: birja savdolari 24 foiz, elektron davlat xaridlari 46 foiz, ko‘rgazma-yarmarka savdolari 9 foiz, telefon raqamlarining sotuv hajmlari — 55 foiz. Shuningdek, birja savdolari va elektron tijorat tizimlarida ro‘yxatdan o‘tgan yangi mijozlarning soni 30,1 mingtaga ko‘paygan, bunda birja savdolari platformasida 4,7 ming yangi mijoz, elektron tijorat va davlat xaridlari tizimlarida esa 25,4 ming yangi ishtirokchi ro‘yxatdan o‘tgan.

Eng muhim iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichi sifatida xarid.uzex.uz elektron savdo tizimi orqali o‘tkazilgan savdolar natijasida byudjet va korporativ buyurtmachilar tomonidan tejab qolingan mablag'larning umumiy hajmi avvalgi yilga nisbatan qariyb 26 foizga o‘sib, 9,8 trillion so‘mni tashkil etganini ko‘rsatish mumkin. Ushbu raqam davlat xaridlarini elektron auksion va tanlov shaklida raqamli platforma orqali o‘tkazishning bevosita moliyaviy samarasini ifodalaydi: raqobatbardosh elektron savdo tufayli buyurtmalar bozor narxidan past narxlarda joylashtiriladi, bu esa byudjet mablag'larining tejalishini ta'minlaydi. 9,8 trillion so‘mlik tejamkorlik bu mablag'larni boshqa ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlarga, masalan, ta'lim, sog'liqni saqlash yoki infratuzilma loyihalariga yo‘naltirish imkoniyatini anglatadi, demak, raqamli savdo platformalarining iqtisodiy samaradorligi nafaqat tranzaksiya darajasida, balki butun byudjet tizimi darajasida ham namoyon bo‘lmoqda.

Shuningdek, mobilraqam.uzex.uz savdo tizimida 7 mingdan ziyod telefon raqamlarining onlayn-auksionlar orqali sotilgani va sotilgan raqamlarning 96 foizi jismoniy shaxslarga tegishli ekanligi raqamli savdo platformalarining nafaqat yuridik shaxslar, balki aholi darajasida ham keng qo‘llanilayotganini ko‘rsatadi. Bu holat raqamli savdo infratuzilmasining aholi ommaviy ishtirokini ta'minlash salohiyatiga ega ekanligini tasdiqlaydi, bu esa "raqamli inklyuziya" tushunchasi nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasida belgilangan maqsadli ko‘rsatkichlarni tahlil qilish savdo va moliya sohasidagi kelajakdagi iqtisodiy samaradorlikni baholash uchun muhim asos yaratadi. Strategiyada belgilangan 1,5 milliard AQSh dollarlik sun'iy intellekt asosidagi mahsulot va xizmatlar hajmi maqsadi bu raqam, agar amalga oshirilsa, mamlakat YIMining (121,4 milliard dollar, 2024-yil ma'lumoti) taxminan 1,2 foizini tashkil etadi, bu esa nisbatan kichik, ammo tez o‘sib boruvchi yangi iqtisodiy segmentning shakllanishini bildiradi. Bunday segmentning katta qismi, xalqaro tajribaga asoslanib aytganda, moliyaviy xizmatlar, mijozlarga xizmat ko‘rsatish va chakana savdoga oid dasturiy mahsulotlar (masalan, tavsiya tizimlari, chatbotlar, tovar-moddiy zaxiralarni boshqarish tizimlari) hisobiga shakllanishi mumkin.

My.gov.uz portali orqali ko‘rsatiladigan davlat xizmatlarining kamida 10 foizini sun'iy intellekt asosida tashkil etish maqsadi — bu, birinchi navbatda, davlat xizmatlarini ko‘rsatish xarajatlarini kamaytirish va xizmat ko‘rsatish tezligini oshirish orqali iqtisodiy samaradorlikka erishishni nazarda tutadi. Savdo va tadbirkorlik sohasiga oid davlat xizmatlari (masalan, ro‘yxatdan o‘tish, litsenziyalash, soliq deklaratsiyalarini topshirish) sun'iy intellekt asosida

avtomatlashtirilganda, tadbirkorlarning vaqt va moliyaviy xarajatlari kamayadi, bu esa biznes yuritish qulayligi (ease of doing business) ko‘rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi.

PF-189-son Farmonda belgilangan davlat boshqaruvi organlari, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarida kamida yuztadan ortiq sun'iy intellekt loyihasini amalga oshirish vazifasi — bu kontseptual maqsadlarni amaliy loyihalarga aylantirish bosqichini ifodalaydi. 2025-yil 21-oktyabrda IT-parkka tashrif chog'ida Davlat rahbariga taqdim etilgan loyihalar orasida moliya muassasalari, qurilish sohasi va ijodiy jamoalar faoliyatida qo‘llanilayotgan mahalliy ishlanmalar mavjudligi qayd etilgan, bunda ushbu dastur va ilovalar kichik jamoalardan tortib yirik kompaniyalargacha ish samaradorligini oshirish, daromad manbalarini kengaytirish va intellektual mehnatni yengillashtirish imkoniyatlarini yaratayotgani ta'kidlangan. Bu — sun'iy intellektning iqtisodiy samaradorligi nafaqat yirik korporatsiyalar, balki kichik jamoalar darajasida ham namoyon bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadigan muhim amaliy dalildir.

Moliyaviy xizmatlar sohasida kichik va o‘rta biznes uchun yaratilayotgan raqamli platforma va undagi sun'iy intellektga asoslangan muqobil skoring modeli — savdo sohasidagi mikro va kichik tadbirkorlar uchun alohida ahamiyatga ega. Hozirgi kunda kichik va o‘rta biznesga ajratilgan 218 trillion so‘mlik kredit portfeli (YIMning 12 foizi) doirasida ta'minotsiz onlayn mikrokreditlar ulushi past bo‘lib, kredit ajratish jarayoni o‘rtacha yetti kun davom etadi. 2026-yil 1-dekabrdan joriy etiladigan muqobil skoring modeli-tadbirkorning an'anaviy kredit tarixiga ega bo‘lmasligi holatida ham, uning biznes faolligi, komunal to‘lovlari, aylanma mablag'lari va soliq ma'lumotlari asosida kredit qobiliyatini baholash imkonini beradi. Bu, ayniqsa, savdo sohasida faoliyat yurituvchi, ammo rasmiy kredit tarixiga ega bo‘lmagan kichik dukon egalari, bozor savdogarlari va yangi tashkil etilgan elektron tijorat subyektlari uchun moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatini sezilarli darajada kengaytiradi. Iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan, bu-moliyaviy inklyuziya darajasining oshishi, kredit ajratish muddatining qisqarishi (vaqt xarajatlarining kamayishi) va bank tizimi uchun kredit risklarini sun'iy intellekt yordamida aniqroq baholash imkoniyatini anglatadi.

Yuqoridagi tahlil shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda savdo sohasini raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositasida transformatsiya qilish jarayoni institutsional va huquqiy jihatdan yetarli darajada asoslangan, amaliy natijalar (ayniqsa, davlat xaridlari va birja savdosi, soliq tushumlari, yashirin iqtisodiyot qisqarishi sohalarida) sezilarli darajada ijobiy, biroq elektron tijoratning chakana savdodagi ulushi va aholi darajasidagi sun'iy intellekt foydalanish ko‘rsatkichlari bo‘yicha jahon o‘rtacha ko‘rsatkichlardan orqada qolish hali saqlanib qolmoqda. Bu-kelgusi davrda raqamli transformatsiyaning sifat jihatidan chuqurlashuvi va kengligi (qamrov darajasi) o‘rtasidagi nomuvozanatni bartaraf etish ustuvor vazifa ekanligini ko‘rsatadi.

Xulosa

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari O‘zbekiston Respublikasida savdo xizmatlari sohasini raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositasida transformatsiya qilish jarayonining institutsional asoslari mustahkam shakllantirilganligini, shu bilan birga amaliy natijalar nojo‘ya bir tekis emas-ya’ni ayrim yo‘nalishlarda (davlat xaridlari, birja savdosi, soliq tartibga solish) yuqori samaradorlik kuzatilayotgan bo‘lsa, boshqa yo‘nalishlarda (elektron tijoratning chakana savdodagi ulushi, generativ sun'iy intellektdan ommaviy foydalanish) hali jahon o‘rtacha ko‘rsatkichlaridan orqada qolinayotganligini ko‘rsatdi.

O‘zbekistonning sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot sohasidagi normativ-huquqiy bazasi "Raqamli O‘zbekiston-2030" strategiyasi, sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi va 2025-yil 22-oktyabrdagi PF-189-son Farmon-savdo sohasidagi raqamli transformatsiya uchun aniq maqsadli ko‘rsatkichlar va institutsional mexanizmlarni belgilab bergan.

Elektron tijorat sohasi yuqori o‘sish sur'atlariga (yillik 30-50 foiz) ega bo‘lib, 2025-yilda taxminan 2 milliard AQSh dollarlik hajmga yetgan, biroq chakana savdodagi 5 foizlik ulushi

jahon o‘rtacha ko‘rsatkichi (15-20 foiz)dan sezilarli darajada past bo‘lib qolmoqda, bu esa kelajakdagi o‘sish uchun katta zaxira mavjudligini bildiradi. Davlat xaridlari va birja savdo tizimlarini raqamlashtirish aniq moliyaviy samaradorlikka-bitimlar hajmining 31 foizga, elektron davlat xaridlarining 46 foizga o‘sishi va byudjet tejamkorligining 26 foizga (9,8 trillion so‘mgacha) ortishiga olib kelgan.

Sun'iy intellektning savdo va moliyaviy xizmatlar sohasiga joriy etilishi-milliy til modeli, kichik biznes uchun muqobil skoring tizimi va PF-189-son Farmonda belgilangan kamida yuztadan ortiq amaliy loyiha-endi boshlang'ich bosqichda bo‘lib, ularning to‘liq iqtisodiy samaradorligi kelgusi yillarda namoyon bo‘ladi. Makroiqtisodiy darajada raqamli transformatsiya yashirin iqtisodiyot hajmining 50 foizdan 35 foizgacha qisqarishi va biznes hisobot yukining 27 foizga kamayishi orqali sezilarli ijobiy natijalar bermoqda. Birinchidan, elektron tijoratning chakana savdodagi ulushini oshirish maqsadida, hududlar, ayniqsa qishloq joylar va kichik shaharlarda raqamli to‘lov infratuzilmasi va "oxirgi bosqich" (last-mile) logistika xizmatlarini rivojlantirish bo‘yicha maqsadli davlat-xususiy sheriklik dasturlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Bunda mahalliy pochta va transport-logistika kompaniyalarining elektron tijorat operatorlari bilan integratsiyasini rag'batlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchidan, kichik va o‘rta biznes subyektlari, jumladan, savdo sohasidagi mikro tadbirkorlar orasida sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish ko‘nikmalarini oshirish bo‘yicha maxsus o‘qitish dasturlarini, masalan, "Yoshlar daftari" yoki tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash markazlari negizida, milliy til modeli va mahalliy bulutli infratuzilmadan foydalanishni o‘rgatuvchi amaliy kurslar shaklida tashkil etish tavsiya etiladi. Uchinchidan, kichik va o‘rta biznes uchun mo‘ljallangan sun'iy intellektga asoslangan muqobil skoring tizimi joriy etilishi jarayonida (2026-yil 1-dekabrdan boshlab), ushbu tizimning shaffofligini va ma'lumotlar maxfiyligini ta'minlash bo‘yicha aniq normativ talablar ishlab chiqilishi, shuningdek, tizim natijalarining adolatliligi (bias yo‘qligi) bo‘yicha mustaqil monitoring mexanizmlarini joriy etish zarur. To‘rtinchidan, Davlat statistika qo‘mitasi tomonidan elektron tijorat, IT xizmatlari, masofaviy xizmatlar va frilanserlik faoliyatini hisobga olish metodologiyasini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, bu esa raqamli transformatsiyaning haqiqiy iqtisodiy hajmini aniqroq baholash imkonini beradi. Beshinchidan, xorijiy elektron tijorat operatorlarini soliq to‘lovchisi sifatida ro‘yxatga olish bo‘yicha boshlangan islohotlarni davom ettirish, shu bilan birga mahalliy elektron tijorat operatorlari uchun ham soddalashtirilgan soliq rejimlari va raqamli hisob-kitob vositalarini taqdim etish orqali soliq tengligi va ma'muriy soddalikni bir vaqtning o‘zida ta'minlash lozim. Oltinchidan, sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasida belgilangan maqsadli ko‘rsatkichlarning ijrosi yuzasidan yillik monitoring va baholash hisobotlarini tayyorlash, bunda har bir ko‘rsatkichning savdo va xizmatlar sohasidagi konkret iqtisodiy natijalarga bog'liqligini alohida tahlil qilish tavsiya etiladi. Yettinchidan, ilmiy tadqiqot institutlari va oliy ta'lim muassasalari tomonidan savdo sohasidagi raqamli transformatsiyaning ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini, jumladan, bandlik strukturasidagi o‘zgarishlar, kichik tadbirkorlarning daromad darajasi va iste'molchilar farovonligiga ta'sirini chuqur o‘rganadigan empirik tadqiqotlarni tashkil etish, bu esa kelajakdagi davlat siyosatini ilmiy asoslangan ma'lumotlar bilan ta'minlaydi.

Yakun sifatida shuni ta'kidlash lozimki, O‘zbekistonda savdo xizmatlari sohasini raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositasida transformatsiya qilish jarayoni-bu nazariy konsepsiya emas, balki normativ-huquqiy hujjatlar, institutsional mexanizmlar va dastlabki amaliy natijalar bilan tasdiqlangan real iqtisodiy jarayondir. Ushbu jarayonning iqtisodiy samaradorligini yanada oshirish-birinchi navbatda, mavjud o‘sish sur'atlarini saqlab qolish bilan birga, qamrov darajasini kengaytirish, ya'ni raqamli transformatsiya samarasidan keng iste'molchilar va kichik tadbirkorlar ommasini bahramand qilishga bog'liqdir.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Acemoglu, D., & Restrepo, P. (2020). Robots and jobs: Evidence from US labor markets. Journal of Political Economy, 128(6), 2188–2244.
2. Gazeta.uz. (2024, oktyabr 17). Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasi tasdiqlandi. https://www.gazeta.uz/uz/2024/10/17/intelligence/
3. Gazeta.uz. (2025, yanvar 4). O‘zbekistonda ro‘yxatdan o‘tmagan elektron savdo platformalari faoliyati taqiqlanadi. https://www.gazeta.uz/uz/2025/01/04/e-market/
4. Gazeta.uz. (2025, avgust 6). O‘zbekiston sun'iy intellektning milliy til modelini yaratmoqda. Bu nima va u qanday bo‘ladi? https://www.gazeta.uz/uz/2025/08/06/artificial-intelligence/
5. Gazeta.uz. (2025, oktyabr 21). Prezident yangi sun'iy intellekt loyihalari bilan tanishdi. https://www.gazeta.uz/uz/2025/10/21/ai-projects/
6. Gazeta.uz. (2025, dekabr 1). Iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish kengaytiriladi. https://dunyo.info/uzk/news/ispolzovanie-tehnologiy-iskusstvennogo-intellekta-v-otraslyah-ekonomiki-i
7. Gazeta.uz. (2026, mart 26). Xalqaro kompaniyalar uchun qulay sharoit yaratiladi: O‘zbekistonda maxsus IT va moliya markazlari tashkil etilmoqda. https://www.gazeta.uz/uz/2026/03/26/enterprise-uzbekistan/
8. Gazeta.uz. (2026, may 18). O‘zbekistonda marketplayslar orqali tovarlarni realizatsiya qiluvchi chet el yuridik shaxslari ham QQS to‘lashi belgilanmoqda. https://www.gazeta.uz/uz/2026/05/18/elektron-savdo/
9. Ict.xabar.uz. (2025). "Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasi ijrosi muhokama qilindi. https://ict.xabar.uz/voqealar/raqamli-ozbekiston-2030-strategiyasi-ijrosi-muh
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 22-oktyabrdagi PF-189-son Farmoni. Sun'iy intellekt texnologiyalarini yanada rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g'risida. Lex.uz. https://lex.uz/docs/7789403
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori (2024). Sun'iy intellekt texnologiyalarini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g'risida.
12. Regulation.gov.uz. (2021–2022). O‘zbekiston Respublikasida sun'iy intellektni rivojlantirish strategiyasi loyihasi. https://regulation.gov.uz/uz/document/19838
13. Sputniknews.uz. (2026, mart 18). O‘zbekistonda kapital bozori, sug'urta va elektron savdoda o‘sish bo‘yicha raqamlar e'lon qilindi. https://sputniknews.uz/20260318/kapital-bozor-sugurta-elektron-savdo-osish-56354860.html
14. Sputniknews.uz. (2026, aprel 1). O‘zbekistonda elektron tijorat 5 yilda 22 barobar o‘sdi — Expo 2026. https://sputniknews.uz/20260401/uzbekistan-elektron-savdo-raqamlar-56646485.html
15. Sputniknews.uz. (2026, may 26). Tadbirkorlar uchun kredit imkoniyatlari kengaytiriladi. https://sputniknews.uz/20260526/tadbirkorlar-kredit-imkoniyatlar-kengayish-takliflar-57860429.html
16. UZA.uz. (2026, fevral 6). 2025-yilda birja savdolarida 4 307,3 kg oltin va 323,0 kg kumush sotildi. https://uza.uz/uz/posts/2025-yilda-birzha-savdolarida-4-3073-kg-oltin-va-3230-kg-kumush-sotildi_815943
17. Zamin.uz. (2025, noyabr 27). O‘zbekistonning 2024-yilgi YIM hajmi oshirildi. https://zamin.uz/iqtisodiyot/172221-ozbekistonning-2024-yilgi-yaim-hajmi-oshirildi.html